

Система психолого-педагогічного супроводу обдарованих учнів ліцею

Ірина ЗОТОВА,

практичний психолог, спеціаліст вищої категорії, відмінник освіти України

Здійснюючи психолого-педагогічний супровід вихованців ліцею при Донецькому національному університеті, психологічна служба використовує сучасні досягнення психологічної та педагогічної науки, в яких обдарованість визначається як багатовимірне явище. Воно охоплює інтелектуальні, особистісні (творчі та мотиваційні) й соціальні чинники. До досліджень цього напрямку належать праці Дж.Рензуллі, Дж.Фельдх'юзена, А.Танненбаума, Р.Стернберга, С.Каплан, К.Хеллер та ін. Зокрема, американський психолог Дж.Рензуллі, прихильник визнання загальних чинників цього явища, зазначає, що обдарованість є сукупністю взаємодіючих компонентів, її не можна виявити лише за однією характеристикою [2].

Ми користуємося «моделлю обдарованості» Дж.Рензуллі, яка створена на основі вивчення талановитих дітей і дорослих. Вона охоплює три компоненти: інтелект (вищий за середній), посилену мотивацію і творчість (креативність). Співвідношення цих компонентів можуть бути різними і роль кожного з них – відносна. Але важливо, що кожний із них, як і прояви обдарованості в цілому, залежить від віку й індивідуальності людини.

Є різні категорії обдарованих дітей. Зокрема, Н.Лейтес у праці «Психологія обдарованості дітей та підлітків» називає їх три:

- 1) діти з незвичайно високим загальним рівнем розумового розвитку;
- 2) діти з ознаками спеціальної розумової обдарованості;
- 3) діти, які не досягають успіхів у навчанні, але мають яскраву пізнавальну активність, оригінальний психічний склад, неабиякі розумові резерви. Н.Лейтес називає таку обдарованість «прихованою» [3].

Така класифікація є аргументом, що базовий компонент у конкретному варіанті обдарованості не обов'язково повторює типові випадки: ним може

бути не пізнавальна активність як така, а, наприклад, високий рівень адаптивності або оригінальність мислення тощо. Тому відносна значущість структурних складових обдарованості суто індивідуальна і не обмежується зазначеною типологією. Виразність пізнавальної активності, пізнавальна мотивація є не єдиним чинником обдарованості. Не менш важливим її компонентом може бути інша характеристика особистості і її діяльності – пізнавальної і перетворювальної (креативної).

Характеристики креативності пов'язані з комплексом психічних властивостей, що виявляються у певній продуктивній діяльності. Дж.Гілфорд, Л.Єрмолаєва-Томіна, Н.Кулюткін, А.Жук, Б.Олмо, Я.Пономарьов, Н.Рождественська, П.Торренс та інші дослідники визначають різні здібності як елементи креативності: швидкість, гнучкість, оригінальність, глибину мислення тощо. Головна здібність, на їхню думку, – можливість трактування та генерування ідей, тобто творча діяльність [3].

Творча діяльність – не тільки шлях до пізнання внутрішнього світу людини, її креативності, а й результат вияву цього внутрішнього світу. Тому будь-яка творчість природно пов'язана з креативним мисленням і креативними здібностями особистості.

Розкриття змісту поняття «творчий потенціал» неможливе без вивчення потенційних і актуальних характеристик цілісної особистості, які визначають у своїх працях учені Б.Ананьєв, Т.Артем'єв, В.Асєєв, А.Матюшкін, М.Мунанов, Я.Пономарьов, С.Рубінштейн, Д.Узнадзе, Е.Шукуров та ін. [4]. Творчий потенціал як цілеспрямована, динамічна структура особистості охоплює комплекс інтелектуальних і креативних здібностей, а також мотивацію досягнення успіху.

Реалізація творчого потенціалу в різноманітній діяльності в юнацькому віці пов'язана з механізмом внутрішньої активності, продуктивністю підсвідомих процесів і проявом креативності. Юнацький вік – це період становлення особистості. Повноцінне становлення відбувається в процесі пошуків і вирішення сумнівів, якими сповнені юнаки та дівчата. Тільки в цьому разі старшокласники можуть стати незалежними, творчими, здатними до гнучкого мислення, самостійного прийняття рішень у складних життєвих ситуаціях.

Головним питанням для юнаків є самовизначення, професійне й особистісне. Для його вирішення величезне значення мають умови навчання й виховання. Обдарований учень, якщо в нього виникають труднощі із самовизначенням, виявляє трижовність і невротизм.

Система психолого-педагогічного супроводу ліцеїстів допомагає розкритися і реалізувати здібності обдарованим і талановитим старшокласникам. У зв'язку з цим на педагогів покладається велика відповідальність. Нестандартність, оригінальність мислення легко сплутати з «оригінальництвом» як засобом самоствердження, а потяг до самостійності – з віковою самовпевненістю і негативізмом.

Головною метою супроводу ліцеїстів є визначення рівня розвитку творчого потенціалу учнів та створення умов для його подальшого розвитку й реалізації. Психологічна діагностика здійснюється за допомогою діагностичного комплексу, який складається (за концепцією Дж.Рензуллі) з трьох компонентів:

1) вивчення рівня розвитку інтелекту (методика «Прогресивні матриці Равена» та скорочений тест Амтхауера «ТСІ»);

2) вивчення рівня мотивації до досягнень (методика М.Орлова);

3) вивчення рівня творчих здібностей (методика КТТМ П.Торренса).

Психологічна діагностика проводиться на основі концептуальних положень і науково-педагогічних вимог «Моделі творчої особистості старшокласника» [1]. Відбираючи учнів для навчання в ліцеї, ми беремо до уваги не тільки академічну успішність із профільного предмета, а й рівень їхнього розумового розвитку і вміння оперувати мисленнєвими прийомами й операціями, рівень креативності та прагнення до успіху.

Інтелектуальний розвиток у період юності полягає не так у набутті вмінь і зміні деяких властивостей розуму, як у формуванні індивідуального стилю розумової і творчої діяльності. Це переконливо свідчить про необхідність використання особистісно орієнтованих підходів у навчанні, які стимулюють самостійність і творчість учнів, сприяють формуванню гнучкішого, креативного стилю мислення.

У ліцеї при Донецькому національному університеті учні навчаються два роки. За цей відносно короткий термін вони не тільки набувають глибоких знань з профільних предметів, а й вирішують питання особистісного і професійного самовизначення, мають нагоду замислитися над своїм майбутнім.

З формуванням світоглядних установок тісно пов'язане становлення мотиваційної сфери старшокласників. Головне місце в структурі мотивації ліцеїстів займають мотиви, які пов'язані із самовизначенням і підготовкою до самостійного життя, самоосвітою, самовихованням і саморозвитком. Результативність процесу навчання і виховання в

ліцеї педагогічний колектив розглядає з того погляду, чи готові ліцеїсти до самоосвіти і самовиховання. Отож основною метою організації навчально-виховного процесу в ліцеї є прищеплення учням навичок самостійної роботи в різних напрямках життєдіяльності та підвищення рівня компетентності самоосвіти й саморозвитку, створення сприятливих умов для самоосвітньої діяльності, мотивація учнів до безперервного навчання. Проблема психолого-педагогічного супроводу формування компетентності самоосвіти і саморозвитку у старшокласників – багатоаспектна. У ліцеї її розв'язують шляхом використання різноманітних форм навчально-виховної роботи. Впровадження у процес навчання і виховання «Програми індивідуального розвитку і саморозвитку творчої особистості» (далі ПІРСТО) – одна з них.

ПІРСТО – коректний документ, мета якого – сприяти вихованню і самовихованню ліцеїста, робочий інструмент для вихователя-куратора, педагога, ліцеїста та його батьків [там само]. Інформаційний блок ПІРСТО – це відображення показників психологічної готовності учня до навчання в ліцеї (рівень творчого потенціалу) та деякі показники розвитку особистості: акцентуації характеру, структура темпераменту, рівень розвитку вольових якостей та самоорганізованості, комунікативні й організаційні здібності тощо.

Аналіз отриманої інформації дає змогу побудувати прогноз реалізації творчого потенціалу учня, відстежувати індивідуальну траєкторію розвитку творчої особистості, відзначити динаміку творчих досягнень та академічної успішності ліцеїста. Під час роботи з програмами на заняттях спецкурсу «Основи психології розвитку» та «Родини спілкування» здійснюється визначення перспектив академічної й наукової діяльності, розвиток мотивації до саморозвитку особистісних якостей, які сприяють успішній реалізації творчого потенціалу ліцеїстів. Учні залучають до процесу самопізнання та збагачення власних знань про свої можливості і шляхи самовиховання.

ПІРСТО спрямована на підтримку пізнавальної потреби учнів, сприяє пошуку власних прийомів й темпу навчання, організації самоосвітньої діяльності, допомагає ліцеїсту створити план дій щодо саморозвитку й активно реалізувати його. Для виконання цих завдань учні самостійно визначають проблеми, над якими необхідно працювати, планують заходи для самоосвітньої діяльності і самовиховання [там само].

На заняттях спецкурсу «Основи психології саморозвитку особистості» (це наступна форма роботи) ліцеїсти опановують принципи та методи самоосвіти, саморозвитку й самовиховання. Учні надають теоретичну інформацію з питань психології розвитку особистісних якостей і на практиці відпрацьовують уміння та навички самопостереження, самоаналізу сильних і слабких якостей особистості, самоорганізації, саморегуляції; розвивають

комунікативні й організаторські здібності. Ліцеїсти беруть активну участь у дискусіях, отримують знання про те, як організувати і проводити роботу з самовиховання тощо. Для стимулювання інтересу до самоосвітньої діяльності учні ведуть словник психологічних термінів, що збагачує їхнє уявлення про власні психологічні стани, якості й процеси. Ліцеїстам регулярно надають консультації з питань самоосвіти, саморозвитку й самовиховання.

Для вихованців ліцею характерні високий рівень інтелектуального розвитку й творчого потенціалу, вираженістю творчих здібностей. Заняття науковою діяльністю органічно вплетені в навчальний процес. Науково-дослідна робота учнів сприяє формуванню компетентності самоосвіти та саморозвитку. На першому етапі наукової діяльності ліцеїсти самостійно працюють у бібліотеці, користуються Інтернетом – це підвищує рівень прагнення до відкриття нового, сприяє розвитку внутрішньої і пізнавальної мотивації. На другому етапі – пишуть реферат, готують доповідь на ліцейську наукову конференцію, захищають свої наукові доробки. Завершальним етапом стає підготовка курсового проекту, з яким кращі ліцеїсти беруть участь в обласних або всеукраїнських конференціях МАН.

У ліцеїє система моніторингу, яка дає можливість вивчити готовність ліцеїста до занять науковою роботою і презентації її на науково-практичній конференції. Окрім досліджень, для заповнення стандартної картки учасника МАН вивчається структура мотиваційної сфери ліцеїстів (мотивація до наукової діяльності).

З метою виявлення особливостей мотивації до наукової діяльності ліцеїстів проводиться дослідження, спрямоване на вивчення структурних складових мотиваційної сфери особистості. Така діагностика сприяє оптимізації умов становлення й розвитку особистості ліцеїстів як майбутніх учених та підвищує результативність їхньої науково-дослідної роботи (винагороди на обласних і всеукраїнських конференціях МАН).

Підсумком плідної праці ліцеїстів протягом двох років є «Портфоліо». Це форма самопрезентації досягнень, результатів інтелектуальної й творчої діяльності випускника ліцею, що містить дипломи, грамоти та інші відзнаки, особисте резюме, продукти діяльності (наприклад, творчі здобутки – поезії, твори, доповіді, реферати, розробки оригінальних математичних і фізичних задач тощо), зовнішні рецензії або відгуки до наукової роботи тощо. На нашу думку, це дуже перспективна форма відображення результативності навчально-виховного процесу не тільки в ліцеї, а й у загальноосвітніх закладах. «Портфоліо» дає змогу пізнати внутрішній світ обдарованого старшокласника, його схильності та спрямованість інтересів, скласти уявлення про професійні переваги та прагнення особистості до самореалізації.

Система психолого-педагогічного супроводу ліцеїстів – це динамічна модель діяльності не тільки

психологічної служби, а й усього творчого педагогічного колективу.

Література

1. Алфімов В. Сучасний український ліцей. – К., 1995. – С. 50.
2. Богоявленская Д. Психология творческих способностей. – М., 2002. – С. 320.
3. Дружинин В. Психология общих способностей. – СПб., 1999. – С. 368.
4. Савенков О. Одарённые дети в детском саду и школе. – М., 2000. – С. 232.

Анотації

У статті висвітлено діяльність психологічної служби ліцею, яка спрямована на виявлення рівня творчого потенціалу особистості та її розвиток і ставить за мету створення таких умов, за яких ліцеїсти опановують методи самопізнання, саморозвитку, самоосвіти і самовиховання. Обдаровані старшокласники, які володіють системою знань, умінь та навичок, набувають досвіду саморозвитку – самореалізуються та досягають успіху в майбутньому.

В статті освещена работа психологической службы лицея, которая направлена на выявление уровня творческого потенциала личности и ее развитие и преследует цель создания таких условий, при которых лицеисты овладевают методами самопознания, саморазвития, самообразования и самовоспитания. Одарённые старшеклассники, которые владеют системой знаний, умений и навыков, приобретают опыт саморазвития – самореализуются и достигают успеха в будущем.

The article lights up the work of the psychological service of the lyceum, which is directed on the exposure of the level of creative potential of personality and its development. It has for an object conditionings at which the students of the lyceum seize the methods of self-knowledge, self-development, self-education and self-upbringing. The gifted senior pupils, which have the system of knowledge, abilities and skills, gain experience of self-development and arrive at success in their future life.

Ключові слова

Обдаровані старшокласники, творчий потенціал, креативність, інтелектуальний і творчий розвиток, самопізнання, саморозвиток, науково-дослідна діяльність, портфоліо.

Одарённые старшеклассники, творческий потенциал, креативность, интеллектуальное и творческое развитие, самопознание, саморазвитие, научно-исследовательская деятельность, портфолио.

Gifted senior pupils, creative potential, creativity, intellectual and creative development, self-knowledge, self-development, research activity, portfolio.